

YURISPRUDENSIYA

HUQUQIY ILMIY-AMALIY JURNALI

2024-yil 6-son

VOLUME 4 / ISSUE 6 / 2024

DOI: 10.51788/tsul.jurisprudence.4.6.

Crossref
Content
Registration

ISSN: 2181-1938

DOI: 10.51788/tsul.jurisprudence

**MUASSIS: TOSHKENT DAVLAT YURIDIK
UNIVERSITETI**

“Jurisprudensiya” – “Юриспруденция”
– “Jurisprudence” huquqiy ilmiy-amaliy
jurnali O‘zbekiston matbuot va axborot
agentligi tomonidan 2020-yil 22-dekabrda
1140-sonli guvohnoma bilan davlat ro‘y-
xatidan o‘tkazilgan.

Jurnal O‘zbekiston Respublikasi Oliy
ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzu-
ridagi Oliy attestatsiya komissiyasi jurnal-
lari ro‘yxatiga kiritilgan.

Mualliflik huquqlari Toshkent dav-
lat yuridik universitetiga tegishli. Barcha
huquqlar himoyalangan. Jurnal materiallar-
idan foydalanish, tarqatish va ko‘paytirish
muassis ruxsati bilan amalga oshiriladi.

Sotuvda kelishilgan narxda.

Nashr bo‘yicha mas‘ul:

O. Choriyev

Muharrirlar:

Sh. Jahonov, Y. Yarmolik, E. Mustafayev, K.
Abduvaliyeva, Y. Mahmudov,
M. Sharifova, Sh. Beknazarova

Musahhih:

S. Rasulova

Texnik muharrir:

U. Sapayev

Dizayner:

D. Rajapov

Tahririyat manzili:

100047. Toshkent shahri,
Sayilgoh ko‘chasi, 35.
Tel.: (0371) 233-66-36 (1169)

Veb-sayt: jurisprudence.tsul.uz

E-mail: lawjournal@tsul.uz

Obuna indeksi: 1387

Nashriyot litsenziyasi

№ 174625, 29.11.2023-y.

Jurnal 24.12.2024-yilda
bosmaxonaga topshirildi.
Qog‘oz bichimi: A4.
Shartli bosma tabog‘i: 7,4
Adadi: 100. Buyurtma: № 156.

Bosmaxona litsenziyasi

29.11.2023 № 174626

TDYU bosmaxonasida chop etildi.
Bosmaxona manzili:
100047. Toshkent shahri,
Sayilgoh ko‘chasi, 37.

© Toshkent davlat yuridik universiteti

BOSH MUHARRIR

B. Xodjayev – Toshkent davlat yuridik universiteti Ilmiy ishlar va
innovatsiyalar bo‘yicha prorektori, yuridik fanlar doktori, professor

BOSH MUHARRIR O‘RINBOSARI

J. Allayorov – Toshkent davlat yuridik universiteti Ilmiy
boshqarmasi boshlig‘i, yuridik fanlar bo‘yicha falsafa doktori,
dotsent

MAS‘UL MUHARRIR

N. Ramazonov – Toshkent davlat yuridik universiteti O‘zbek tili
va adabiyoti kafedrasini mudiri, filologiya fanlari bo‘yicha falsafa
doktori, dotsent

TAHRIR HAY‘ATI A‘ZOLARI

J. Blum – Boston kolleji Huquq maktabi professori, huquq doktori
(Boston, AQSH)

M. Vishovatiy – Gdansk universiteti professori (Gdansk, Polsha)

A. Hoshimxonov – Toshkent davlat yuridik universiteti professori,
yuridik fanlar doktori (Toshkent, O‘zbekiston)

M. Axmedshayeva – Toshkent davlat yuridik universiteti professori,
yuridik fanlar doktori (Toshkent, O‘zbekiston)

X. Xayitov – O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi
Davlat boshqaruvi akademiyasi professori, yuridik fanlar doktori
(Toshkent, O‘zbekiston)

I. To‘raboyev – Toshkent davlat yuridik universiteti dotsenti v.b.,
yuridik fanlar bo‘yicha falsafa doktori (Toshkent, O‘zbekiston)

S. Xolboyev – O‘zbekiston Respublikasi Sudyalari oliy kengashi
huzuridagi Sudyalari oliy maktabi dotsenti, yuridik fanlar nomzodi
(Toshkent, O‘zbekiston)

N. Raxmonkulova – Jahon iqtisodiyoti va diplomatiyasi universiteti
dotsenti, yuridik fanlar doktori (Toshkent, O‘zbekiston)

Z. Esanova – Toshkent davlat yuridik universiteti professori, yuridik
fanlar doktori (Toshkent, O‘zbekiston)

J. Ne‘matov – Toshkent davlat yuridik universiteti professori,
yuridik fanlar doktori (Toshkent, O‘zbekiston)

M. Kurbanov – Toshkent davlat yuridik universiteti dotsenti, yuridik
fanlar bo‘yicha falsafa doktori (Toshkent, O‘zbekiston)

R. Kuchkarov – Toshkent davlat yuridik universiteti dotsenti v.b.,
filologiya fanlari nomzodi (Toshkent, O‘zbekiston)

УЧРЕДИТЕЛЬ: **ТАШКЕНТСКИЙ
ГОСУДАРСТВЕННЫЙ ЮРИДИЧЕСКИЙ
УНИВЕРСИТЕТ**

Правовой научно-практический журнал «Юриспруденция – Yurisprudensiya – Jurisprudence» зарегистрирован Агентством печати и информации Узбекистана 22 декабря 2020 года с удостоверением № 1140.

Журнал включён в перечень журналов Высшей аттестационной комиссии при Министерстве высшего образования, науки и инноваций Республики Узбекистан.

Авторские права принадлежат Ташкентскому государственному юридическому университету. Все права защищены. Использование, распространение и воспроизведение материалов журнала осуществляется с разрешения учредителя.

Реализуется по договорной цене.

Ответственный за выпуск:
О. Чориев

Редакторы:
Ш. Жахонов, Е. Ярмолик, Э. Мустафев,
К. Абдувалиева, Й. Махмудов,
М. Шарифова, Ш. Бекназарова

Корректор:
С. Расулова

Технический редактор:
У. Сапаев

Дизайнер:
Д. Ражапов

Адрес редакции:
100047. Город Ташкент,
улица Сайилгох, 35.
Тел.: (0371) 233-66-36 (1169)

Веб-сайт: jurisprudence.tsul.uz
E-mail: lawjournal@tsul.uz

Подписной индекс: 1387

Издательская лицензия
от 29.11.2023 № 174625.

Журнал передан в типографию
24.12.2024.
Формат бумаги: А4.
Усл. п. л. 5. Тираж: 100 экз.
Номер заказа: 156.

Лицензия типографии
от 29.11.2023 № 174626

Отпечатано в типографии
Ташкентского государственного
юридического университета.
100047, г. Ташкент, ул. Сайилгох, дом 37.

© **Ташкентский государственный
юридический университет**

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР

Б. Ходжаев – доктор юридических наук, профессор, проректор по научной работе и инновациям Ташкентского государственного юридического университета

ЗАМЕСТИТЕЛЬ ГЛАВНОГО РЕДАКТОРА

Ж. Аллаёров – доктор философии по юридическим наукам, доцент, начальник управления по науке Ташкентского государственного юридического университета

ОТВЕТСТВЕННЫЙ РЕДАКТОР

Н. Рамазонов – доктор философии по филологическим наукам, доцент, заведующий кафедрой узбекского языка и литературы Ташкентского государственного юридического университета

ЧЛЕНЫ РЕДКОЛЛЕГИИ

Дж. Блум – доктор права, профессор Школы права колледжа Бостона (Бостон, США)

М. Вишоватый – профессор Гданьского университета (Гданьск, Польша)

А. Хошимхонов – доктор юридических наук, профессор Ташкентского государственного юридического университета (Ташкент, Узбекистан)

М. Ахмедшаева – доктор юридических наук, профессор Ташкентского государственного юридического университета (Ташкент, Узбекистан)

Х. Хаитов – доктор юридических наук, профессор Академии государственного управления при Президенте Республики Узбекистан (Ташкент, Узбекистан)

И. Турабоев – доктор философии по юридическим наукам, и.о. доцента Ташкентского государственного юридического университета (Ташкент, Узбекистан)

С. Холбоев – кандидат юридических наук, доцент Высшей школы судей при Высшем судейском совете Республики Узбекистан (Ташкент, Узбекистан)

Н. Рахмонкулова – доктор юридических наук, доцент Университета мировой экономики и дипломатии (Ташкент, Узбекистан)

З. Эсанова – доктор юридических наук, профессор Ташкентского государственного юридического университета (Ташкент, Узбекистан)

Ж. Нематов – доктор юридических наук, профессор Ташкентского государственного юридического университета (Ташкент, Узбекистан)

М. Курбанов – доктор философии по юридическим наукам, доцент (Ташкент, Узбекистан)

Р. Кучкаров – кандидат филологических наук, и.о. доцента Ташкентского государственного юридического университета (Ташкент, Узбекистан)

**FOUNDER: TASHKENT STATE
UNIVERSITY OF LAW**

"Yurisprudensiya" – "Юриспруденция"
– "Jurisprudence" legal scientific and practical journal was registered by the Press and Information Agency of Uzbekistan on December 22, 2020 with certificate No. 1140.

The journal is included in the list of journals of the Higher Attestation Commission under the Ministry of Higher Education, Science and Innovations of the Republic of Uzbekistan.

Copyright belongs to Tashkent State University of Law. All rights reserved. Use, distribution and reproduction of journal materials are carried out with the permission of the founder.

Agreed-upon price.

Publication Officer:

O. Choriev

Editors:

Sh. Jakhonov, Y. Yarmolik, E. Mustafaev,
K. Abduvalieva, Y. Makhmudov,
M. Sharifova, Sh. Beknazarova

Proofreader:

S. Rasulova

Technical editor:

U. Sapaev

Designer:

D. Rajapov

Editorial office address::

100047. Tashkent city,
Sayilgokh street, 35.
Phone: (0371) 233-66-36 (1169)

Website: jurisprudence.tsul.uz

E-mail: lawjournal@tsul.uz

Subscription index: 1387.

Publishing license

№ 174625, 29.11.2023.

The journal is submitted to the Printing house on 24.12.2024.

Paper size: A4.

Cond.p.f: 7,44.

Units: 100. Order: № 156.

Printing house license

№ 174626, 29.11.2023.

Published in the Printing house of
Tashkent State University of Law.
100047. Tashkent city, Sayilgokh street, 37.

© Tashkent State University of Law

CHIEF EDITOR

B. Xodjaev – Deputy Rector for Scientific Affairs and Innovations of Tashkent State University of Law, Doctor of Law, Professor

DEPUTY EDITOR

J. Allayorov – Head of the Scientific Department of Tashkent State University of Law, Doctor of Philosophy (PhD) in Law, Associate Professor

EXECUTIVE EDITOR

N. Ramazonov – Head of the Department of Uzbek Language and Literature of Tashkent State University of Law, Doctor of Philosophy (PhD) in Philology, Associate Professor

MEMBERS OF THE EDITORIAL BOARD

J. Blum – Professor of Law School of Boston College, Doctor of Law (Boston, USA)

M. Vishovatiy – Professor of the University of Gdańsk (Gdansk, Poland)

A. Khoshimxonov – Professor of Tashkent State University of Law, Doctor of Law (Tashkent, Uzbekistan)

M. Axmedshaeva – Professor of Tashkent State University of Law, Doctor of Law (Tashkent, Uzbekistan)

X. Xayitov – Professor of the Academy of Public Administration under the President of the Republic of Uzbekistan, Doctor of Law (Tashkent, Uzbekistan)

I. Turaboev – Acting Associate Professor of Tashkent State University of Law, Doctor of Philosophy (PhD) in Law (Tashkent, Uzbekistan)

S. Xolboev – Associate Professor of the Supreme School of Judges under the Supreme Judicial Council of the Republic of Uzbekistan, Candidate of Legal Sciences (Tashkent, Uzbekistan)

N. Raxmonkulova – Associate Professor of the University of World Economy and Diplomacy, Doctor of Law (Tashkent, Uzbekistan)

Z. Esanova – Professor of Tashkent State University of Law, Doctor of Law (Tashkent, Uzbekistan)

J. Ne'matov – Professor of Tashkent State University of Law, Doctor of Law (Tashkent, Uzbekistan)

M. Kurbanov – Associate Professor of Tashkent State University of Law, Doctor of Philosophy (PhD) in Law (Tashkent, Uzbekistan)

R. Kuchkarov – Acting Associate Professor of Tashkent State University of Law, Candidate of Philological Sciences (Tashkent, Uzbekistan)

MUNDARIJA

12.00.01 – DAVLAT VA HUQUQ NAZARIYASI VA TARIXI. HUQUQIY TA'LIMOTLAR TARIXI

- 8 **TULTEYEV ILYAS TAVASOVICH**
Huquqiy faoliyatdagi huquqiy texnologiya: nazariy va amaliy jihatlar
- 17 **HAYITOV SHERZOD RAXMATULLAYEVICH**
Subyektiv huquq va huquqiy manfaat: nazariy-huquqiy tahlil
- 28 **SADIKOV MAKSUBOY ABDULAJONOVICH**
Forsayt tahlilning huquq ijodkorligidagi o'rni

12.00.03 – FUQAROLIK HUQUQI. TADBIRKORLIK HUQUQI. OILA HUQUQI. XALQARO XUSUSIY HUQUQ

- 38 **SHAIMARDANOVA DILAFRUZ DILMURATOVNA**
Raqamli obyektlarning vorislik va er-xotin mulkiy huquqiy munosabatlari predmeti sifatidagi huquqiy rejimi: kvalifikatsiya va bo'lish muammolari
- 47 **LAPASOV ASLIDDIN TO'LQIN O'G'LI**
Ijtimoiy munosabatlarning virtuallashuvi jarayonida mualliflik huquqi konsepsiyasi genezisi va evolyutsiyasi

12.00.06 – TABIIY RESURLAR HUQUQI. AGRAR HUQUQ. EKOLOGIK HUQUQ

- 57 **ABDUALIMOVA MADINA SHUXRATOVNA**
O'zbekiston Respublikasida yerga nisbatan xususiy mulk huquqi to'g'risidagi qonun hujjatlarining rivojlanish tarixi
- 69 **SADIKOVA DILAFRUZ RADJABOVNA**
O'zbekiston va Qozog'istonda qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan foydalanishning huquqiy masalalari
- 79 **XALMO'MINOV SHAVKAT DJUMAYEVICH**
Iqlim o'zgarishi sharoitida ekologik xavfsizlikni huquqiy ta'minlashning ilmiy-nazariy jihatlar

12.00.08 – JINOYAT HUQUQI. JINOYAT-IJROIYA HUQUQI

- 89 **NIYOZOVA SALOMAT SAPAROVNA**
Jinsiy jinoyatlarning obyektiv belgilariga doir ilmiy yondashuvlar
- 104 **XAYDAROV SHUXRATJON DJUMAYEVICH**
Kasb yuzasidan o'z vazifalarini lozim darajada bajarmaslik jinoyatini kvalifikatsiya qilish va o'xshash jinoyatlardan farqlash masalalari

12.00.10 – XALQARO HUQUQ

- 114 **INOYATOVA SOHIBA FAZILOVNA, SAIDAXMEDOVA MUAZZAMXON ANVARXONOVNA**
Ayollarni zulm va zo'ravonlikdan himoya qilish va ularning jamiyatdagi rolini oshirish
- 123 **RUZINAZAROV SHUHRAT NURALIYEVICH**
Yuridik ta'limning jonkuyar fidoyisi

СОДЕРЖАНИЕ

12.00.01 – ТЕОРИЯ И ИСТОРИЯ ГОСУДАРСТВА И ПРАВА. ИСТОРИЯ ПРАВОВЫХ УЧЕНИЙ

- 8 **ТУЛЬТЕЕВ ИЛЬЯС ТАВАСОВИЧ**
Правовая технология в юридической деятельности: теоретические и практические аспекты
- 17 **ХАЙИТОВ ШЕРЗОД РАХМАТУЛЛАЕВИЧ**
Субъективное право и правовой интерес: теоретико-правовой анализ
- 28 **САДИКОВ МАКСУДБОЙ АБДУЛАЖОНОВИЧ**
Роль форсайт-анализа в правотворчестве

12.00.03 – ГРАЖДАНСКОЕ ПРАВО. ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЕ ПРАВО. СЕМЕЙНОЕ ПРАВО. МЕЖДУНАРОДНОЕ ЧАСТНОЕ ПРАВО

- 38 **ШАЙМАРДАНОВА ДИЛАФРУЗ ДИЛМУРАТОВНА**
Правовой режим цифровых объектов как предмет наследственных и супружеских имущественных правоотношений: проблемы квалификации и раздела
- 47 **ЛАПАСОВ АСЛИДДИН ТУЛКИН УГЛИ**
Генезис и эволюция понятия авторского права в процессе виртуализации общественных отношений

12.00.06 – ПРИРОДОРЕСУРСНОЕ ПРАВО. АГРАРНОЕ ПРАВО. ЭКОЛОГИЧЕСКОЕ ПРАВО

- 57 **АБДУАЛИМОВА МАДИНА ШУХРАТОВНА**
История развития законодательства о праве частной собственности на землю в Республике Узбекистан
- 69 **САДИКОВА ДИЛАФРУЗ РАДЖАБОВНА**
Правовые аспекты использования возобновляемых источников энергии в Узбекистане и Казахстане
- 79 **ХАЛМУМИНОВ ШАВКАТ ДЖУМАЕВИЧ**
Научно-теоретические аспекты правового обеспечения экологической безопасности в условиях изменения климата

12.00.08 – УГОЛОВНОЕ ПРАВО. УГОЛОВНО-ИСПОЛНИТЕЛЬНОЕ ПРАВО

- 89 **НИЁЗОВА САЛОМАТ САПАРОВНА**
Научные подходы к объективным признакам сексуальных преступлений
- 104 **ХАЙДАРОВ ШУХРАТЖОН ДЖУМАЕВИЧ**
Вопросы квалификации и дифференциации преступления ненадлежащего исполнения профессиональных обязанностей от аналогичных преступлений

12.00.10 – МЕЖДУНАРОДНОЕ ПРАВО

- 114 **ИНОЯТОВА СОХИБА ФАЗИЛОВНА, САИДАХМЕДОВА МУАЗЗАМХОН АНВАРХОНОВНА**
Защита женщин от притеснения и насилия и повышение их роли в обществе
- 123 **РУЗИНАЗАРОВ ШУХРАТ НУРАЛИЕВИЧ**
Убеждённый сторонник юридического образования

CONTENTS

12.00.01 – THEORY AND HISTORY OF STATE AND LAW. HISTORY OF LEGAL DOCTRINES

- 8 **TULTEEV ILYAS TAVASOVICH**
Legal technology in legal activity: theoretical and practical aspects
- 17 **KHAYITOV SHERZOD RAKHMATULLAEVICH**
Subjective rights and legal interest: theoretical and legal analysis
- 28 **SADIKOV MAKSUDBOY ABDULAJONOVICH**
The role of foresight analysis in law making

12.00.03 – CIVIL LAW. BUSINESS LAW. FAMILY LAW. INTERNATIONAL PRIVATE LAW

- 38 **SHAIMARDANOVA DILAFRUZ DILMURATOVNA**
The legal regime of digital objects as the subject of legal relations of inheritance and matrimonial property relations: issues of qualification and division
- 47 **LAPASOV ASLIDDIN TULKIN UGLI**
The genesis and evolution of the concept of copyright in the process of the virtualization of social relations

12.00.06 – THE LAW OF NATURAL RESOURCES. AGRARIAN LAW. ENVIRONMENTAL LAW

- 57 **ABDUALIMOVA MADINA SHUKHRATOVNA**
The history of the development of legislation on the right of private property on land in the Republic of Uzbekistan
- 69 **SADIKOVA DILAFRUZ RADJABOVNA**
Legal aspects of the use of renewable energy sources in Uzbekistan and Kazakhstan
- 79 **KHALMUMINOV SHAVKAT DJUMAYEVICH**
Scientific and theoretical aspects of legal ensurance of environmental security in conditions of climate change

12.00.08 – CRIMINAL LAW. CRIMINAL-EXECUTIVE LAW

- 89 **NIYOZOVA SALOMAT SAPAROVNA**
Scientific approaches to the objective signs of sexual crimes
- 104 **KHAYDAROV SHUKHRATJON JUMAYEVICH**
Issues of qualifying the crime of ineffective performance of professional duties and differentiation from similar crimes

12.00.10 – INTERNATIONAL LAW

- 114 **INOYATOVA SOHIBA FAZILOVNA, SAIDAKHMEDOVA MUAZZAMKHON ANVARKHONOVNA**
Protecting women from harassment and violence and enhancing their role in society

- 123 **RUZINAZAROV SHUHRAT NURALIYEVICH**
A staunch devotee of legal education

Kelib tushgan / Получено / Received: 14.11.2024
Qabul qilingan / Принято / Accepted: 13.12.2024
Nashr etilgan / Опубликовано / Published: 24.12.2024

DOI: 10.51788/tsul.jurisprudence.4.6./LSHB2071

UDC: 340.13(045)(575.1)

FORSAYT TAHLILNING HUQUQ IJODKORLIGIDAGI O'RNI

Sadikov Maksudboy Abdulajonovich,

Toshkent davlat yuridik universiteti

Davlat va huquq nazariyasi kafedrası katta o'qituvchisi

ORCID: 0000-0003-4735-217X

e-mail: maksudsadikov5@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada huquq ijodkorligida forsayt tahlili, uning ushbu faoliyatdagi o'rne, bugungi kundagi yutuqlari tahlil qilinadi. Dunyo mamlakatlarida huquq ijodkorligi faoliyatini yanada takomillashtirish masalasi tobora dolzarb ahamiyat kasb etib bormoqda. Xususan, World Justice Project xalqaro fuqarolik jamiyati tashkiloti tomonidan yuritiladigan "Qonun ustuvorligi" indeksining 2022-yil uchun hisoboti e'lon qilindi. Unga ko'ra, O'zbekiston umumiy reytingda 0,50 ball bilan 78-o'rinni egallagan. Hisobotda keltirilgan ko'rsatkichlar mamlakatimizda huquq ijodkorligi va qonun ijodkorligi jarayonini yanada takomillashtirish zarurati mavjudligini ko'rsatmoqda. Dunyoda so'nggi yillarda texnologik taraqqiyot keskin sur'atlarda o'sgani sari kelajakni rejalashtirishning samarali usullaridan foydalanishga talab ortmoqda. Shu jumladan, ulardan keng tarqalganlaridan biri bo'lgan forsayt usullaridan foydalanishga o'tilmoqda. Huquq ijodkorligi sohasida ham forsayt kabi yangi texnologiyalarni qo'llashni bugungi zamon talab qilyapti, desak mubolag'a bo'lmaydi. Huquq ijodkorligida forsayt tahlil qilishning nazariy va amaliy jihatlarini kompleks tizimli tadqiq etish, uning huquq ijodkorligidagi ahamiyati va zaruriyatini aniqlash, tahlil qilish, forsayt metodlarini o'rganish, shuningdek, huquq ijodkorligi sohasini takomillashtirish yuzasidan ilmiy asoslangan taklif va tavsiyalar ishlab chiqish dolzarb ahamiyatga ega hisoblanadi.

Kalit so'zlar: forsayt, tahlil, huquq ijodkorligi, norma ijodkorligi, ijodkorlik, ekstrapolyatsiya, modellashtirish, ekspert-prognostika, strategiya, farmon

РОЛЬ ФОРСАЙТ-АНАЛИЗА В ПРАВОТВОРЧЕСТВЕ

Садиков Максудбой Абдулажонович,

старший преподаватель кафедры «Теория государства и права»

Ташкентского государственного юридического университета

Аннотация. В данной статье исследуется форсайт-анализ в правотворчестве, его роль в этой деятельности, достижения сегодняшнего дня. В странах мира вопрос дальнейшего совершенствования правотворческой деятельности приобретает всё более актуальное значение. В частности, был опубликован отчёт Международной организации гражданского общества World Justice Project по индексу «верховенство закона» за 2022 год. По его данным, Узбекистан занимает 78-е место в общем рейтинге с 0,5 балла. Показатели, представленные в докладе, свидетельствуют о необходимости дальнейшего совершенствования правотворчества и нормотворческого процесса в нашей стране. В последние годы в мире растёт

спрос на использование эффективных методов планирования будущего, поскольку технический прогресс растёт быстрыми темпами, в том числе распространяется переход на использование методов форсайта. Не будет преувеличением сказать, что и в сфере правотворчества сегодня востребовано применение таких новых технологий, как методы форсайт. Актуальным является комплексное системное исследование теоретических и практических аспектов форсайт-анализа в правотворчестве, выявление его значения и необходимости в правотворчестве, его методов, а также разработка научно обоснованных предложений и рекомендаций по совершенствованию сферы правотворчества.

Ключевые слова: форсайт, анализ, правотворчество, нормотворчество, творчество, экстраполяция, моделирование, экспертное прогнозирование, стратегия, указ

THE ROLE OF FORESIGHT ANALYSIS IN LAW MAKING

Sadikov Maksudboy Abdulajonovich,

Senior lecturer of the Department of Theory of State and Law,
Tashkent State University of Law

Abstract. This article analyzes foresight analysis in lawmaking, its role in this activity, and its achievements today. The issue of further improving lawmaking activities in countries around the world is becoming increasingly relevant. In particular, the World Justice Project, an international civil society organization, has published a report on the Rule of Law Index for 2022. According to this, Uzbekistan ranks 78th in the overall ranking with a score of 0.50. The indicators presented in the report indicate the need for further improvement of the law-making process in our country. In recent years, as technological advancement has rapidly increased, there is a growing demand for effective methods to plan for the future. Among these, the use of foresight methods, which are widely applied, has gained prominence. The application of new technologies, such as foresight, is increasingly required in the field of legal drafting, and it would not be an exaggeration to say that this is the demand of the present time. Analyzing the theoretical and practical aspects of foresight in legal drafting, studying its importance and necessity, examining foresight methods, and developing scientifically-based proposals and recommendations for the improvement of legal drafting are of urgent importance.

Keywords: foresight, analysis, lawmaking, norm creation, creativity, extrapolation, modeling, expert forecasting, strategy, decree

Kirish

Hozirgi globallashuv davrida dunyo, min-taqa, davlat yoki iqtisodiyot sohalaridagi yirik muammolar (ekologik, ijtimoiy-iqtisodiy, texnologik, siyosiy va b.) yechimiga oid strategik rejalar, yo'l xaritalari va konsepsiyalar ishlab chiqishda forsait metodlaridan foydalanish eng samarali va maqbul variant hisoblanadi.

Forsait asosida rivojlanishning uzoq muddatli (5 yildan 30 yilgacha) rivojlanish dasturi yoki konsepsiyasi qisqa muddatli aniq dalillarga asoslangan ma'lumotlar asosida yaratiladi, ya'ni kelajak strategiyasi aniq, yuqori darajadagi dalillar asosida rejalashtiriladi.

Huquq ijodkorligida aynan yuqoridagi metodni qo'llashdagi dastlabki huquqiy harakatga davlat rahbarining tashabbusi turtki bo'ldi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi "2022–2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi PF-60-son Farmoni imzolanishi huquq ijodkorligi sohasida ilmiy izlanishlar qilishning asosini belgilab berdi.

Yuqoridagi farmonda yettita ustuvor yo'nalishlar belgilangan bo'lib, shundan ikkinchi ustuvor yo'nalishga qaraydigan bo'lsak, unda mamlakatimizda adolat va qonun ustuvorligi tamoyillarini taraqqiyotning

eng asosiy va zarur shartiga aylantirish belgilangan. Shuningdek, mamlakatimiz rahbari ushbu strategik hujjatda ta'kidlaganidek, qonun ijodkorligi sohasiga yangi texnologiyalarni olib kirish uning rivojida katta rol o'ynaydi. Shu jihatdan hozirgi zamon talablariga muvofiq innovatsion yo'nalishda foydalanilayotgan texnologiyalardan biri – forsaytni huquq ijodkorligi sohasida qo'llash masalasidir.

Mazkur maqolada forsayt tahlilning nazariy va amaliy ahamiyati, tushunchasi, uning ishlash mexanizmi, uni O'zbekiston huquq ijodkorligida qo'llanishi va ushbu sohadagi xorijiy tajribalarga alohida to'xtalib o'tilgan.

Mamlakatimizda aynan huquq ijodkorligi va uni takomillashtirish bilan bog'liq jihatlarini o'zbek huquqshunos olimlaridan professor, yuridik fanlar doktori I.T. Tultiyevning, professor, yuridik fanlar doktori R.Y. Yusuvaliyevaning, Toshkent davlat yuridik universiteti professorlari Z.M. Islomov, M.K. Najimov, Sh.A. Saydullayevning kitoblarida, qolaversa, professor, yuridik fanlar doktori H.T. Odilqoriyev kitoblarida [1, 215-b.], A.Q. Xudoyberdiyevning "Huquq ijodkorligi faoliyatini sotsiologik va ekspert-tahliliy ta'minlashni takomillashtirish", A.J. Murodovichning "Huquqni qo'llash faoliyatida prognozlashning nazariy-huquqiy asoslari" nomli dissertatsiyasida juda keng foydalanilgan va bu haqida ilmiy asoslar keltirib o'tilgan.

Haqiqatan ham dunyo mamlakatlarida huquq ijodkorligi faoliyatini yanada takomillashtirish masalasi tobora dolzarb ahamiyat kasb etib bormoqda. Xususan, World Justice Project xalqaro fuqarolik jamiyati tashkiloti tomonidan yuritiladigan "Qonun ustuvorligi" indeksi bo'yicha 2022-yil uchun hisobot e'lon qilindi. Unga ko'ra, O'zbekiston umumiy reytingda 0,50 ball bilan 78-o'rinni egalladi. World Justice Project xalqaro nodavlat tashkilotining 2023-yilgi Huquq ustuvorligi indeksiga ko'ra, O'zbekiston 142 ta davlat orasida takroran 78-o'rinni egalladi (2022-yilda ham shunday natija bo'lgan, yuqorida qayd etilgan). Qayd etilishicha, mamlakatimiz Ser-

biya, Albaniya, Xitoy, Belarus, Qirg'iziston, Rossiya, Turkiya va boshqa davlatlarni ortda qoldirib, 140 ta davlat orasida 78-o'rinni egallagan. Bu esa mamlakatda oxirgi yillarda ustuvor xalqaro reyting va indekslar bilan maqsadli ishlashning huquqiy va tashkiliy mexanizmlari yaratilganini ham anglatadi. (jumladan, Adliya vazirligida shunday boshqarma mavjud) [2].

Oxirgi yillarda e'lon qilingan indeksni tuzishda dunyoning 140 ta davlatidan 150 mingdan ortiq uy xo'jaligi va 4 mingga yaqin huquqshunoslar o'rtasida so'rovlar olib boriladi hamda qonuniylik darajasi baholanadi.

Demak, yuqoridagi hisobotda keltirilgan ko'rsatkichlar mamlakatimiz huquq ijodkorligi va qonun ijodkorligi jarayonini yanada takomillashtirish zarurati mavjudligini ko'rsatmoqda. Jahonda jamiyat siyosiy va huquqiy tizimini zamon talablari asosida isloh etish, inson huquqlari va erkinliklarini kafolatli ta'minlash, xalq hokimiyatchiligini qaror toptirish, qonunlarning samaradorligini oshirish, huquq ijodkorligi jarayonida jamoatchilik ishtirokini ta'minlash, qonun ijodkorlari tomonidan ijtimoiy fikrni o'rganish va uni inobatga olish, huquq va qonun ijodkorligi jarayonlarini ekspert-analitik ta'minlash, huquq ijodkorligi faoliyatini ekspert-tahliliy ta'minlash samaradorligini oshirish masallarini ilmiy tadqiq etish va yangi innovatsion ilmiy ishlanmalar yaratish muhim ahamiyat kasb etmoqda.

O'tgan davrda qabul qilingan 400 ga yaqin yaxlit qonunlar hayotimizning barcha sohalarini huquqiy tartibga solish bilan birga, fuqarolarning huquq va manfaatlari ta'minlashga xizmat qilmoqda. Shu bilan birga, davlatimiz rahbari Sh. Mirziyoyev qonunlarning to'liqligi, hayotiyliigi va to'g'ridan to'g'ri amalga oshirish mexanizmlariga ega ekani haqida so'z yuritganda, bu borada hali ko'p ish qilishimiz kerakligini, afsuski, hozirgi kunda qonunlarning islohotlar samarasiga ta'siri yetarlicha sezilmayotganini, ularning ijtimoiy munosabatlarni bevosita tartibga

solishdagi roli pastligicha qolayotganligini ta'kidlaydi [3].

“Forsayt” atamasi ingliz tilidagi “fore-sight” soʻzidan olingan boʻlib, oʻzbek tilida “kelajakka nazar” maʼnosini anglatadi. U innovatsiyani ilgari surish, strategik baholashni faollashtirish va ilmiy-tadqiqot ishlari boʻyicha uzoq kelajakka moʻljallangan faoliyatni nazarda tutadi. Forsayt nisbatan yangi atama hisoblanadi. Shu sababli hozirgacha uning mukammal taʼrifi ishlab chiqilmagan, deb yozadi mutaxassislar. Forsayt texnologiyasi asosida global (xalqaro hamkorlik asosida) muammolar, jumladan, hamkorlik asosida qaysi sohani yanada keng rivojlantirish va qaysi texnologiyalarni takomillashtirish lozimligi aniqlanadi, maqsadga erishishning strategiyasi ishlab chiqiladi [4].

Forsayt – taniqli olimlar, soha mutaxassislari guruhi rahbarlik qiladigan, ilmiy tadqiqotlarning muayyan sohasida erishilgan yutuqlari bilan ajralib turadigan, ilmiy-tadqiqot muammolari boʻyicha yutuqlarga erishgan, uzoq kelajakka moʻljallangan hamkorlikdagi harakat kordinatsiyasi (FOREN Guede).

Bilamizki, prognozlash odatda modellashtirishga, yaʼni oʻtmish va hozirgi paytda bilgan narsalarga asoslanib, kelajakni bashorat qilishga asoslanadi. Yaʼni prognostika faniga koʻra, prognozashtirish uch asosiy metoddan iborat: ekstrapolyatsiya, modellashtirish va ekspert-prognostikadan.

Forsayt esa kelajakda nima boʻlishi mumkinligini tekshiradi. U bir nechta variantlarni koʻrib chiqadi. Muhimi, bashorat qanday harakatlarni amalga oshirish mumkinligini ham aniqlaydi va turli harakatlarga olib keladigan ssenariylarni tavsiflaydi.

Koʻpgina institutlar turli yoʻllar bilan ijtimoiy muammolarni hal qilish uchun forsaytdan foydalanadilar. Jumladan, Jahon banki yaqinda Yevropada qabul qilayotgan qaror va harakatlarimiz rivojlanayotgan mamlakatlarga qanday taʼsir koʻrsatayotgani haqida xabardorlikni oshirishga eʼtibor qaratdi. Bundan tashqari, forsayt Yevropa mamlakatlarida,

milliy va mintaqaviy darajalarda siyosatshunoslik yoʻnalishida muhim vosita sifatida tobora koʻproq foydalanilmoqda, bu esa siyosatchilarga kelajak haqida koʻproq masʼuliyatli va muhim qarorlar qabul qilish imkoniyatlarini yaratib beradi [5].

Material va metodlar

Mazkur tadqiqot ishida quyidagi masalalar tahlil qilinadi: birinchidan, huquq ijodkorligida forsayt tahlilning oʻrni va ahamiyati, huquq ijodkorligi faoliyatini sotsiologik va ekspert-tahliliy taʼminlash masalalari, ikkinchidan, huquq ijodkorligida forsayt tahlil qilishning nazariy va amaliy jihatlarini kompleks tizimli tadqiq etish, uni huquq ijodkorligidagi ahamiyati va zaruriyatini aniqlash hamda tahlil qilish, forsayt metodlarini oʻrganish, shuningdek, huquq ijodkorlik sohasini takomillashtirish yuzasidan ilmiy asoslangan taklif va tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

Yuqorida sanab oʻtilgan masalalarga javob topish maqsadida mazkur tadqiqot ishida tarixiy, tizimli-tuzilmaviy, qiyosiy-huquqiy, mantiqiy, aniq sotsiologik, ilmiy manbalarni kompleks tadqiq etish, induksiya va deduksiya, statistik maʼlumotlar tahlili kabi usullar keng qoʻllangan.

Tadqiqot natijalari

Forsayt nisbatan yangi atama sanalganligi sababli unga hali mukammal taʼrif ishlab chiqilmagan. Shunday boʻlsa-da, koʻplab olimlar unga oʻz izlanishlari asosida taʼrif berishgan. Yevropaning Panel for the Future of Science and Technology (STOA) [6] tashkiloti olimlarining taʼrifiga koʻra: “Forsayt – kelajakda nima sodir boʻlishi mumkinligini, unga tayyorgarlik koʻrish uchun tahliliy jarayon. Bu kelajakni bashorat qilish emas, balki kutilmagan hodisalarni minimallashtirish haqidadir”. “Garchi kelajakka qiziqish asrlar davomida mavjud boʻlsa-da, forsayt juda yangi va qiziqarli tahliliy yondashuvni taqdim etadi. Forsayt – menejment, iqtisod, ijtimoiy fanlar va texnologiya chegaralari boʻylab tarqaladigan fanlararo boʻlim”, – deydi “Kelajakshunos-

larning qisqacha tarixi” asarida Vendi Shultz (2015).

Forsayt orzular, bashoratlar yoki prognozlariga murojaat qilmasdan kelajakning noaniqligi va oldindan aytib bo'lmashligini hamda ushbu kelajakni shakllantirish uchun ma'lumotlar va intellektga bo'lgan ehtiyoj o'rtaqidagi muvozanatni nazorat qilishga harakat qiladi. Forsayt o'zaro ta'sir tahlili va sintezi, tizimli fikrlash, chalkashliklar, uzoq muddatli va jiddiy noaniqliklarni oldindan rejalashtirish kabi muhim ko'nikmalarni rivojlantiradi. U mumkin bo'lgan, ehtimoliy va afzal kelajak haqidagi vaziyatni bilish; real vaqt rejimida mavjud va yangi paydo bo'lgan ma'lumotlarni saralash va uni qat'iy tizimlarga solish kabi bir qator ko'nikmalarga asoslanadi. Ya'ni bu mumkin bo'lgan ssenariylar va yo'l-yo'riqlarni o'rganishni, kelajakdagi xavf va imkoniyatlarni aniqlashni va potensial javoblarni tizimli ravishda takrorlashni o'z ichiga oladi [7].

Bulardan tushunadigan bo'lsak, forsaytning vazifasi: kelajakni taxmin qilish emas, balki qaror qabul qiluvchilar va yetakchi ekspertlarning fikrlari bilan kelishgan holda kelajakni “maqsadli” ko'rishni shakllantirish va asosiy muammolarga javob berish hamda tegishli maqsadlarga erishish uchun uzoq muddatli harakatlar dasturini ishlab chiqishga urinishdir.

Bilamizki, huquq ijodkorligi – vakolatli davlat idoralari va mansabdor shaxslarning (referendum chog'ida – butun xalqning) huquq normalarini o'rnatish, o'zgartirish, takomillashtirish va bekor qilishga yo'naltirilgan maxsus faoliyatidir. Huquq ijodkorligi faoliyatiga nafaqat yangi huquqiy normalar o'rnatish, balki ilgari chiqarilgan normativ-huquqiy qoidalarni o'zgartirish va bekor qilish ham kiradi.

Endi ushbu sohaga forsaytni qo'llash deganda huquq ijodkorligidagi real holat va muammolarni aniqlash hamda uning yuqori darajada rivojlanishini aniqlab, shunga qarab keyingi harakatlar maqsadli rejalashtiriladi.

Ya'ni huquq ijodkorligini takomillashtirishning bir usuli bo'lib, huquq ijodkorligidagi real holat va muammolarni aniqlash hamda kelajakdagi istalgan ko'rinishni yaratib, ushbu natijaga erishish strategiyasini ishlab chiqish tushuniladi. Ushbu tizim 4 xil (lekin o'zaro bog'liq) bosqichlarni o'z ichiga oladi:

- kirish (strategik aql-idrok (razvedka ma'lumotlar);
- bashorat (tahlil, talqin, istiqbol);
- natijalar (kengaytirilgan yoki yangi istiqbollor/strategik variantlar);
- strategiya (va/yoki strategik rejalashtirish).

Davlat huquqiy normani o'rnatish yoki ma'qullash orqali huquqni qo'llash va huquqni qo'riqlashdek serqirra, murakkab jarayonga turtki beradi. Huquq ijodkorligi tufayli vujudga keltiriladigan huquq normalari davlat idoralarining turli xil rasmiy hujjatlarida aks ettiriladi. Bunday rasmiy hujjatlar normativ-huquqiy hujjatlar deb ataladi. Huquq ijodkorligi davlat xarakteriga ega bo'lgan aktiv faoliyatdir. Davlat idoralari jamiyat taraqqiyoti ehtiyojlaridan kelib chiqqan holda ijtimoiy munosabatlarni huquqiy tartibga solish funksiyasini amalga oshirib boradilar. Bu esa huquq ijodkorligi jarayoni beto'xtov davom etib turishini taqozo qiladi. Huquq ijodkorligi faoliyati o'z mohiyatiga ko'ra davlat irodasini ifodalash bilan bog'liq. Davlat tashkiliy kuch bo'lsa, huquq yuridik qoida shakliga kirgan irodadir. Huquq ijodkorligi o'z mazmuniga ikki toifa harakatni qamrab oladi: *birinchidan*, huquq ijod etuvchi organlarning normativ hujjat loyihasini tayyorlash bo'yicha harakatlari, ya'ni loyihani ishlab chiqish to'g'risidagi qarorni qabul qilish; loyihani tayyorlash; loyihani muhokama etish; uni manfaatdor idoralar bilan kelishib olish va qo'shimcha ishlov berish; *ikkinchidan*, bu toifaga normativ hujjatni chiqarish bo'yicha harakatlar kiradi: huquqiy hujjat loyihasini huquqni ijod etuvchi organ muhokamasiga kiritish; huquq ijod etuvchi organ tomonidan loyihani muhokama etish; normativ-huqu-

qiy hujjatlarni qabul qilish va uni e'lon qilish (nashr etish). Ta'kidlab o'tish lozimki, huquq ijod etishning mazkur bosqichlari (harakatlari) ba'zan birlashib ketishi, ba'zan esa yangi xatti-harakatlar bilan to'ldirilishi mumkin.

Xususan, yakka tartibda huquqiy hujjat qabul qiluvchi mansabdor shaxs ushbu bosqichlarni birlashtirib yuborishi mumkin. Masalan, Prezident farmon chiqarganda yoki hokim farmoyish qabul qilganda aytib o'tilgan bosqichlarni birlashtirib, o'zi bajaradi. Ayrim hollarda yuqoridagi bosqichlardan tashqari, loyiha yuzasidan mutaxassis-olimlarning xulosasini olish, uni ekspertizadan o'tkazish va loyihani keng xalq muhokamasiga qo'yish kabi xatti-harakatlar ham amalga oshiriladi.

Huquq ijodkorligi faqat qonun loyihasi yoki huquqiy qarorni ko'rib chiqish va qabul qilish bilan cheklanmaydi. Bu jarayon davlat idoralarining amaldagi huquqiy hujjatlarga o'zgartirishlar kiritish, eskirgan yuridik normalarni bekor qilish va mavjud normativ hujjatlarni tizimlashtirishga qaratilgan faoliyatini o'z ichiga oladi.

Endi ushbu sohaga forsaytni qo'llash deganda huquq ijodkorligidagi real holat va muammolarni aniqlash hamda nima qilsa u yuqori darajada rivojlanishini aniqlab, shunga qarab keyingi harakatlar maqsadli rejalashtiriladi.

Umumiy xulosa shuki, huquq ijodkorligida forsayt tahlil deganda, huquq ijodkorligini takomillashtirishning bir usuli bo'lib, huquq ijodkorligidagi real holat va muammolarni aniqlash hamda kelajakdagi istalgan ko'rinishini yaratib, ushbu natijaga erishish strategiyasini yaratish tushuniladi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvarda qabul qilingan PF-60-son "2022-2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning Taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi Farmonida "qonun ijodkorligi jarayonida fuqarolik jamiyati institutlari bilan maslahatlashuvlar o'tkazish amaliyotini takomillashtirish, ijtimoiy munosabatlarni huquqiy tartibga solishning barqarorligi, si-

fati va samaradorligini ta'minlash maqsadida "aqlli tartibga solish" modeli elementlarini qo'llash doirasida qonunchilik hujjatlarining tartibga solish ta'sirini baholashni rivojlantirish va kengaytirish, huquq tizimining raqobatbardoshligini oshirish, iqtisodiyotning yangi drayverlarini harakatga keltirish doirasida zamonaviy texnologiyalarga va raqamli faoliyatga bo'lgan talablarni qayta ko'rib chiqish, sohalarda "tartibga solish yuki"ni kamaytirish doirasida qonunchilik hujjatlarini qisqartirish, davlat organlari faoliyatini tartibga soluvchi normativ-huquqiy hujjatlarni tizimlashtirish, O'zbekiston Respublikasi qonunchiligini rivojlantirish konsepsiyasini ishlab chiqish, idoraviy normativ-huquqiy hujjatlarni qabul qilish vakolatiga ega davlat organlari doirasini qisqartirish, shuningdek, ushbu hujjatlar sonini maqbullashtirish ishlarini davom ettirish" kabilar belgilab berildi.

Shu o'rinda aytish joizki, dunyoda so'nggi yillarda texnologik taraqqiyot keskin sur'atlarda o'sgani sari kelajakni rejalashtirishning samarali usullaridan foydalanilmoqda. Shu jumladan, ulardan eng tarqalganlaridan biri bo'lgan "Forsayt" usullaridan foydalanishga o'tilmoqda. Yuqorida ta'kidlaganimizdek, bevosita davlatlarning siyosiy jihatdan rivojlanishida ham yangi qarashlardagi tahlil va islohotlarning qo'llanishi juda muhimdir, shuningdek, huquq ijodkorligi sohasida ham forsayt kabi yangi texnologiyalarni qo'llashni bugungi zamon talab qilyapti, desak mubolag'a bo'lmaydi. Chunki huquq ijod etish davlatning yuridik normal yaratishga qaratilgan maxsus faoliyatidir. Davlat mazkur faoliyat orqali xalqning irodasini qonun darajasida ifoda etadi, ijtimoiy boshqaruv va siyosiy rahbarlikni amalga oshiradi. Bu faoliyat natijasida jamiyatda harakatlanuvchi bir butun va ichki aloqaga ega bo'lgan, huquqiy normalar tizimi vujudga keltiriladi. Har bir fuqaro har kuni biron-bir huquq normasiga to'qnash keladi. Huquq normalari qanchalik samarali bo'lsa, hayot va turmush farovonligi oshadi. Har jihatdan pi-

shiq, puxta tayyorlangan qonunlarda hayotiy va xalqchil tamoyillar ustuvor ahamiyat kasb etsa, uni amaliyotga tatbiq qilish ham samarali kechadi. Aksincha, amalga oshirishning aniq mexanizmiga ega bo'lmagan, faqatgina umumiy masalalarni hal etadigan qonun hujjatlarini qabul qilish amalda ko'plab muammolarni keltirib chiqaradi. Shu sababli ushbu sohaga yangi texnologiyalarni qo'llash joiz.

Xususan, forsayt uzoq muddatli mumkin bo'lgan muqobil kelajakni bashorat qilish emas, balki odamlarning o'zlari va boshqalarning xatti-harakatlari qanday oqibatlarga olib kelishi mumkinligi haqidagi refleksligini oshirish uchun ularni o'rganishdir. So'nggi bir necha o'n yilliklarda biz tobora ko'proq ijtimoiy muammolarga duch kelmoqdamiz. Masalan, iqlim o'zgarishi, resurslar tanqisligi, iqtisodiy inqiroz, aholining tez qarishi, qashshoqlik va hokazo.

Ilgari forsayt tadqiqotlari nashr etilgan bo'lib, ular jamiyat uchun kelajakdagi muammolar ehtimoli haqida xabardorlikni oshirgan. Masalan, 1972-yilda Rim klubi "O'sish chegaralari to'g'risida"gi hisobotni nashr etdi [8], bu esa cheklangan resurs ta'minoti bilan eksponensial iqtisodiy va aholi o'sishining kelajakdagi xavflari haqida xabardorlikni oshirdi. Biroq bunday oqibatlarning oldini olish uchun yetarlicha chora ko'rmadik. Aslida, iqlim o'zgarishi bo'yicha hukumatlararo panelning yillik hisobotida (2014) iqlim o'zgarishi endi imkon emas, balki mavjud muammo ekanligi ta'kidlandi. Biz ko'rib chiqilayotgan masalani uzoq vaqt davomida e'tiborsiz qoldirganimiz sababli, bugungi kunda biz endi iqlim o'zgarishidan qochib qutula olmaymiz. Agarda biz boshqacha harakat qila boshlasak, faqat uning ta'sirinigina cheklashimiz mumkin, xolos.

Garchand forsayt yangi atama sifatida ko'rilyotgan bo'lsa-da, lekin undan 1990-yillardan boshlab uzoq muddatli istiqbolni belgilashda AQSh, Yevropa, Osiyo, Lotin Amerikasidagi iqtisodiy rivojlangan bir qancha davlatlar keng foydalana boshlashdi. For-

sayt loyihalar natijalari asosida keng masshtabli Xalqaro tadqiqot dasturlari ishlab chiqilgan, jumladan Yevropa Ittifoqining Oltinchi va Yettinchi ilmiy tadqiqotlar va texnologiyalarni rivojlantirish dasturining budjet xarajatlar 17,5 va 54 mlrd yevroni tashkil etgan. Shvetsiyaning oxirgi forsayt loyihasi uchun 3,6 mln yevro, Turkiyada esa 2 mln yevroga yaqin mablag' sarflangan" [9]. Forsayt tadqiqotlar borasida EFMN (The European Forsayt Monitoring Network) Yevropa forsayt tadqiqotlar monitoringi tizimi, FISTERA – axborotlashgan jamiyat sohasidagi loyihalar tizimi faoliyatini misol qilishimiz mumkin. EFMN Yevropa Ittifoqi tomonidan moliyalashtiriladi va "Yevropa bilimlar almashinuvi platformasi"ning bir qismi hisoblanadi. Uning tarkibiga ARCSA, VDI, PREST, TNO, CKA, Atlantis, Fhg-ISI, Dialogik, Louis Lengand & Associates, Technology Centre Prague kabi tashkilotlar kiradi. 2006-yilgi ma'lumotlar bo'yicha EFMN monitoring portfoliosida Yevropa Ittifoqiga a'zo davlatlarda hamda Yaponiya, AQSh, Kanada, Xitoy, Koreya Respublikasi va Braziliyada bajarilgan 1000 ga yaqin forsayt tadqiqotlar to'g'risida ma'lumotlar mavjud bo'lgan [10].

Shuni ta'kidlab o'tish joizki, qonun ijodkorligi faoliyatiga forsayt texnologiyasini qo'llash masalasi ilg'or xorijiy mamlakatlar amaliyotida katta ahamiyatga ega. Bu sohada katta tajriba to'plangan. World Justice Project xalqaro fuqarolik jamiyati tashkiloti tomonidan yuritiladigan "Qonun ustuvorligi" indeksi bo'yicha Yaponiya 2022-yilda 16-o'rini egallaganini ko'rish mumkin [11]. Forsaytni amalga oshirish hukumat tomonidan buyurilgan va ijrochi Fan va texnologiya agentligi edi va hozirda u maxsus yaratilgan Fan va texnologiya siyosati milliy instituti deb nomlanadi. Forsayt natijalari Fan va texnologiyalar bo'yicha kengashga taqdim etiladi, u ham ishni to'g'ridan to'g'ri moliyalashtiradi. Forsayt materiallari fan va texnikani rivojlantirish sohasidagi milliy siyosatning, bevosita budjet mablag'larini taqsimlashning real asosi bo'lib xizmat qiladi.

Umuman olganda, Yaponiya turli darajalarda juda ko'p forsaytlarni o'tkazgan, lekin ayni paytda aniq iyerarxiya saqlangan: hukumat darajasida ular umumiy qarashlar bilan shug'ullanadilar, vazirliklar makro darajada forsaytlar bilan shug'ullanadilar, kompaniyalar guruhlar va individual firmalar ham kichik forsaytlarni amalga oshirishi mumkin.

Avstriya (Ushbu davlat World Justice Project xalqaro fuqarolik jamiyati tashkiloti tomonidan yuritiladigan "Qonun ustuvorligi" indeksi bo'yicha 11-o'rinda turadi (2022) dasturining asosiy maqsadi biznes va ilmfan o'rtasidagi hamkorlikni mustahkamlash va indikativ rejalashtirish ufqlarini kengaytirish orqali Avstriyaga uzoq muddatli istiqbolda yetakchi o'rinni egallash imkonini beradigan innovatsion salohiyatni aniqlashdan iborat [12]. Ilmiy-tadqiqot va muvofiqlashtirishda asosiy rol Fanlar akademiyasining Texnologiyalarni baholash bo'yicha yetakchi institutiga tegishli edi. Fanlar akademiyasi tomonidan mazkur masalada bashoratli tadqiqotlar olib borildi, asosiy yo'nalishlar belgilandi, ekspertlar guruhlar tuzildi. Keyinchalik, Delfi usuli [13] bo'yicha ikkita loyiha amalga oshirildi, biri fan va texnologiya sohasida, ikkinchisi jamiyat va madaniyat sohasida. Bu davlatda ham Yaponiyani kabi ma'lum organga vakolat berilgan, ya'ni Fan va texnologiyalarni baholash instituti forsayt bilan davlat miqyosida shug'ullanadi. Shuningdek, Avstriya dasturining afzalligi shundaki, uni ishlab chiquvchilar birinchi marta texnologik va ijtimoiy sohalar uchun umumiy bo'lgan rivojlanish yo'nalishlarini topishga harakat qildilar.

Kanada (Ushbu davlat World Justice Project xalqaro fuqarolik jamiyati tashkiloti tomonidan yuritiladigan "Qonun ustuvorligi" indeksi bo'yicha 12-o'rinda turadi (2022). XXI asrning boshlarida Kanada milliy rivojlanish strategiyasini qayta ko'rib chiqishni talab qiladigan bir qator muammolarga duch keldi. Mamlakat hukumati tez rivojlanayotgan gigantlar – Hindiston va Xitoydan iqtisodiy

sodiy ko'rsatkichlar bo'yicha, shuningdek, jahon miqyosida raqobatbardoshlikni saqlab qolish istiqbollari bo'yicha ortda qolayotganidan xavotirda edi. Ushbu ortda qolishni bartaraf etishning asosiy vositasi innovatsion faoliyatni faollashtirishdir. Shu munosabat bilan ilmiy-texnikaviy taraqqiyotning asosiy yo'nalishlarini aniqlash, innovatsion ustuvorliklarni to'g'rilash va milliy innovatsion tizim rivojiga yangi sur'at berishga qaratilgan tizimli forsayt tadqiqotlarini o'tkazish g'oyasi paydo bo'ldi. Ish jahon miqyosidagi ilmiy va texnologik tendensiyalarni tahlil qilish va mamlakatga jahon miqyosida muvaffaqiyatli raqobatlashish imkonini beradigan chora-tadbirlarni topishga qaratilgan bir qator ekspert forsayt tadqiqotlariga asoslangan edi [14].

AQShda masalan, o'z farzandlari, nabi-ralari va yaqinlari uchun reja tuzmoqchi bo'lgan mijozlar bilan ishlaydigan Michigan shtatining Grand Rapids shahrida joylashgan Foresight Law Firm firmasi mavjud. Xuddi shunday Vashingtonda ham Foresight law+policy degan shaxsiy firma mavjud. Bundan tashqari, Strategic Legal Futures and Foresight (SLFF) huquqshunoslar, ayniqsa, strategik huquqshunoslar uchun bashoratli ko'nikmalarni rivojlantirish maqsadida faoliyat olib boradi. Ushbu kurs advokatlarga huquqiy prognoz dasturlarini amalga oshirishga imkon beradi, bu esa o'z tashkilotlarining imkoniyatlarini ro'yobga chiqarish, strategik va operatsion huquqiy xavflarni boshqarish qobiliyatini yaxshilashga yordam beradi. AQShda Foresight Education tashkiloti bor. Ushbu tashkilot faoliyatining asosiy maqsadi ta'lim bo'yicha forsayt metodologiyasini dunyo bo'yicha targ'ib va tatbiq etishni tashkil etishdan iborat. Ushbu tashkilot mutaxassislari tomonidan Chexiya, AQSh, Niderlandiya, Xitoy, Bolgariya, Latviya kabi davlatlarida geografiya, biologiya, lingvistika, tarix, fizika, kimyo fanlari bo'yicha o'qituvchilar va talabalarga forsayt metodologiyasi bo'yicha o'quv kurslari, trening-

lar hamda seminarlar tashkil etilgan. Foresight Education portalining mualliflari va yaratuvchilari pedagogik jarayonda forsayt ta'limining dolzarbligini bayon etib, bu orqali ta'lim tizimida butunlay yangi sifat darajasiga chiqish mumkinligini qayd etishadi. Forsayt orqali bo'lajak mutaxassislar tezkor rivojlaniish davrida yuzaga kelayotgan o'zgarishlar va noaniqliklar, nostandart vaziyatlarda yuzaga kelayotgan hodisalarning rivojlaniishini oldindan ko'ra bilish, bashoratlash hamda ularning yechimlari bo'yicha tezkor rejalarni shakllantirish kompetentliklariga ega bo'lishadi [15].

Xulosalar

Forsayt texnologiyasi u yoki bu davlat, u yoki bu sohaga qo'llanishi uchun yagona qolip yo'q, lekin umumiy tamoyillardan kelib chiqib, forsayt texnologiyasi metodlarini qo'llagan holda qulay va o'ziga xos modelni yaratib, shu asosda forsaytni rivojlantirish kalitlaridan biri sifatida foydalansa bo'ladi yoiniki forsayt usulini keng ommalashtirish maqsadida birinchilardan bo'lib Toshkent davlat yuridik universitetida ham joriy etildi.

Huquq ijodkorligiga forsayt texnologiyasini qo'llash kerak. Zero, davlat strategiyasi ham huquqiy rivojlanishning ijtimoiy taraqqiyot qonuniyatlarini aniq aks ettirishga asoslangan ilmiy bashorat qilinishini (forsaytni) nazarda tutadi.

O'zbekiston huquq ijodkorligini ta'minlashda forsayt tahlilini qo'llaganda, uni 3 bosqichda hamda bir qancha forsayt metodlari birlashmasidan foydalansa maqsadga muvofiq bo'ladi.

Huquq ijodkorligi faoliyatida forsaytni axborot-tahliliy ta'minotning samarali tizimi sifatida qo'llash huquq ijodkorligi subyektlariga normativ-huquqiy tartibga solishning ehtiyojlarini o'z vaqtida aniqlash, mamlakat aholisi manfaatlaridan kelib chiqib ijtimoiy munosabatlarni tartibga solishning yanada maqbul loyihasini ishlab chiqishga imkon yaratadi.

Forsayt bo'yicha mutaxassislar juda kamligi sababli xorijiy davlatlardan forsayt ekspertlar chaqirib, trening darslar tashkil etish taklif etiladi.

Forsayt haqidagi bilimlarni targ'ib qilish uchun ilmiy anjumanlar va konferensiyalar tashkil etish kerak.

MDH davlatlari oliy yuridik ta'lim muassasalarida o'qitiladigan modul "Yuridik texnika" tarkibida "Huquq ijodkorligida forsayt tahlil" degan mavzu qo'shilib, ushbu modul darsligida shu nomdagi bob kiritilishi maqsadga muvofiqdir.

Shuningdek, xorijiy olimlardan R. W. Lent, L. Mark, J. L. Swanson, M. Schneider va M. L. Savickasning ilmiy tadqiqotlarida forsayt asosida strategik rejalashtirish, konstruksiyalash, o'z karyerasini qayta ko'rib chiqish va rivojlantirish hamda yangi muhitga moslashishga tayyorlash, kasbiy xulq-atvor va kasbiy tanlovga oid masalalar keng yoritilgan [16].

Shu nuqtayi nazardan Toshkent davlat yuridik universitetida ham o'quv mashg'ulotlarida forsayt texnologiyasidan foydalanish metodikasi ishlab chiqilib, amaliyotga joriy etish yo'lga qo'yilgan.

REFERENCES

1. Odilqoriyev X.T. Davlat va huquq nazariyasi [Theory of State and Law]. Tashkent, Adolat Publ., 2018, p. 528.
2. O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Senati axboroti [Information from the Senate of the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan]. Available at: <https://senat.uz/oz/post/post-2468>
3. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta'minlash – yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi [The rule of law and ensuring human interests are the guarantee of the country's development]

and the well-being of the people]. Speech by the elected President of the Republic of Uzbekistan Shavkat Mirziyoyev at the solemn ceremony dedicated to the 24th anniversary of the adoption of the Constitution of the Republic of Uzbekistan. Available at: www.uza.uz

4. Georghiou L., Cassingena H.J., Keenan M., Miles I., Popper R. The Handbook of Technology Foresight, 2008.

5. Lieve V.W., Darja V. Scientific Foresight Service. Towards Scientific Foresight in the European Parliament. European Union, 2015, p. 30.

6. Ana S. Foresight manual. UNDP Global Centre for Public Service Excellence. Singapore, 2018, p. 50.

7. Martin B. Research Foresight and the exploitation of science base. HSMO, London, 1993. NISTEP. The 8th science and technology Foresight survey Delphi analysis. National Institute of Science and Technology Policy Tokyo, 2005.

8. Gloveli G. D. Predelov rosta teoriya [Limits to growth theory]. The Great Russian Encyclopedia. Moscow, 2015, vol. 27, pp. 400–401.

9. Sokolov A.V. Forsayt: vzglyad v budushcheye [Foresight: A Look into the Future]. *Foresight*, 2007, vol. 1, pp. 8–15.

10. Shelyubskaya N.V. Osnovy forsayta [Basics of Foresight]. Available at: <https://nep.ru/upload/block/7a8/7a955b301628b748b239ba1dda058097.pdf>

11. Denisov Yu.D. V Yaponii smotryat skvoz' Del'fi [In Japan, they look through "Delphi"]. *Foresight*, 2007, vol. 1/1, pp. 62–68. Available at: <https://www.hse.ru/data/2014/01/22/1208161097/1-2007.pdf>

12. Vozmozhno li ispol'zovaniye instrumenta tekhnologicheskogo forsayinga v Rossii? [Is it possible to use the technological foresight tool in Russia?]. Proceedings of the seminar. Available at: <http://stra.teg.ru/library/global/Prognoz/forsayt/11>

13. Bikkulov A.S., Salazkin M.S. Forsayt v Kanade: dva urovnya [Foresight in Canada: Two Levels]. *Foresight*, 2007, vol. 2, pp. 68–77. Available at: <https://foresight-journal.hse.ru/article/view/19582>

14. Sudakov D., Luksha P., Striyetska-Il'ina O., Gregg K., Kristin Kh., Liana Kh. Rukovodstvo po primeneniyu tekhnologicheskogo forsayta dlya opredeleniya budushchikh potrebnostey v kompetentsiyakh [A Guide to Using Technology Foresight to Identify Future Skills Needs]. International Labour Office, Geneva, ILO, 2016.

15. Swanson J.L., Schneider M. Minnesota theory of work adjustment. In: S.D. Brown, R.W. Lent (Eds). Career development and counseling: Putting theory and research to work. NJ, Wiley, 2013, pp. 29–53.

YURISPRUDENSIYA

HUQUQIY ILMIY-AMALIY JURNALI

2024-YIL 6-SON

VOLUME 4 / ISSUE 6 / 2024

DOI: 10.51788/tsul.jurisprudence.4.6.